

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.51>

І. В. Яромій

кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена дослідженню принципів формування державної митної політики. У статті розкривається сутність та значення принципів для забезпечення ефективного функціонування державної митної справи. Виокремлено систему основних принципів, що використовуються при формуванні державної митної політики в Україні. Здійснено порівняння категорій «принципи формування державної митної політики» та «принципи реалізації державної митної політики», в результаті чого визначено відмінності.

Особлива увага приділяється аналізу нормативно-правових актів, в яких закріплено принципи формування державної митної політики, та їх практичному застосуванню.

Виокремлено ключові проблеми, пов'язані із практичним застосуванням принципів формування державної митної політики, серед яких: недосконалість законодавства, відсутність закріплення системи принципів на нормативному рівні, низький рівень правосвідомості та обізнаності відповідних уповноважених суб'єктів щодо основних засад, які можуть бути застосовані під час формування державної митної політики. Запропоновано здійснити систематизоване нормативне врегулювання принципів формування державної митної політики, посилити розвиток міжнародного співробітництва, впровадити заходи щодо проведення роз'яснювальної роботи.

Відмічено на важливості врахування системи принципів під час формування державної митної політики, що має значення для забезпечення економічної безпеки України, наповнення Державного бюджету та розвитку міжнародної торгівлі. Зроблено висновок, що ефективне формування державної митної політики є важливим фактором для економічного розвитку України і його успішність залежить від дотримання основних принципів.

Ключові слова: митні органи, принципи, забезпечення, державна митна політика, громадськість, система, державна митна справа, суб'єкти, економічна безпека, міжнародне співробітництво.

Постановка проблеми. Принципи формування державної митної політики з однієї сторони є ключовим інструментом для забезпечення економічної безпеки держави, захисту внутрішнього ринку, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та наповнення державного бюджету, а з іншої – слугують основою для ефективного функціонування митної системи країни. Також варто відмітити, що саме на підставі цих принципів повинні визначатись стратегічні напрями розвитку державної митної справи, забезпечуватись їх відповідність національним інтересам та міжнародним стандартам. Актуальність дослідження принципів формування державної митної політики зростає в умовах глобалізації та інтеграції України до світової економіки, а також впровадження воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань щодо впровадження принципів у різних сферах державної діяльності та їх класифікації, в тому числі й при реалізації державної митної політики присвятили свої роботи такі науковці, як: Білак Н. І., Бондаренко О. В., Додін Є. В., Кормич Б. А., Приймаченко Д. В., Прокопенко В. В., Уртаєва Л. Г., Федотов О. П. та ін. Наукові дослідження зазначених авторів слугують науковим підґрунтям для формування науково обґрунтованого, авторського підходу до системи принципів формування державної митної політики.

Виклад основного матеріалу. Ефективна державна митна політика є важливим інструментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності держави. Її

формування визначає стратегічні напрями розвитку митної справи, забезпечує її відповідність національним інтересам та міжнародним стандартам. Водночас у формуванні державної митної політики відіграють вирішальну роль принципи, які є ключовим інструментом для забезпечення економічної безпеки держави, захисту внутрішнього ринку, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та наповнення державного бюджету.

Першочергово слід відмітити, що відповідно до статті 5 Митного кодексу України поняття «державна митна політика» розглядається як система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки [8].

В свою чергу на доктринальному рівні правову категорію «державна митна політика» Д. М. Приймаченко пропонує розглядати як систему заходів, що регулюють ввезення, вивезення та транзит переміщуваних через кордони даної держави товарів й інших предметів, їх митне обкладення, оформлення і контроль [12].

У розумінні Енциклопедії Сучасної України термін «митна політика» є складником внутрішньої та зовнішньої державної політики, що є сукупністю передусім економічних заходів щодо митної справи, спрямованих на захист національних інтересів та національної безпеки в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Виконує економічну, регулятивну, захисну, фіскальну, інформаційно-статистичну, міжнародно-політичну функції [7].

В свою чергу І. А. Гуцул термін «митна політика» розглядає як систему принципів і напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних і нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі [2, с. 8].

Щодо аналізу міжнародного досвіду, до прикладу зміст «митна політика» розкривають як: – оптимальну конфігурацію цілей, принципів, функцій, напрямів ведення митної справи (США); – систему

заходів, що застосовує держава для встановлення певної конфігурації митного оподаткування на імпортовані в країну товари та проходження ними митних формальностей (Австралії); – забезпечення найефективнішого використання інструментів митного контролю та регулювання товарообміну на митній території, участі в реалізації торгово-політичних завдань щодо захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку національної економіки ЄС) [10].

Отже, наявні підходи до трактування терміну «державна митна політика» відображають комплексний підхід до регулювання митної сфери, що враховує як національні, так і міжнародні інтереси. Водночас можна стверджувати, що система принципів є складовим та невід'ємним компонентом державної митної політики, що відображається у взаємозв'язку між теоретичними засадами та практичною реалізацією державної митної політики. Зазначене додатково підтверджується тим, що державна митна політика не може існувати без чітко визначених принципів, які визначають цілі, напрямки та методи її реалізації. Принципи слугують своєрідним "фундаментом", на якому будується вся система митного регулювання, а також формується зміст державної митної політики, визначаються її стратегічні напрямки та тактичні заходи.

Наразі на нормативному рівні не визначено поняття «принципи формування державної митної політики» та «принципи реалізації державної митної політики». З огляду на що розглянемо наявні підходи на теоретичному та довідковому рівнях, визначивши відмінності між цими категоріями.

У розумінні Тлумачного словника української мови термін «принципи» – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. [15]. Схоже визначення наводиться О. М. Макеевою, яка пропонує цю категорію розглядати як вихідні положення, які закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя, відмічаючи, що їх провідна роль забезпечується прямим чи непрямым закріпленням принципів у нормах права [6, с. 48].

Натомість, на думку Ю.О. Волошина категорію «принцип» можливо розглядати у вигляді: 1) основних засад, вихідних ідей, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнього переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [1, с. 110].

В свою чергу, С. Іванов категорію «*принципи державної митної політики*» пропонує розглядати як комплексну категорію, яка представлена сукупністю економічних і правових ідей, положень, що зумовлені метою й завданнями митної політики, нормативно закріплені й спрямовані на охорону митних інтересів як окремого громадянина, групи осіб, так і держави загалом тощо [3]. Натомість, Г. Б. Погріщук, С. О. Бей зазначають, що митна політика включає в себе: принципи переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів; виконання митних формальностей; митні режими, як сукупність вимог і умов, що визначають правовий статус оформлюваних товарів і покладають обов'язки, необхідні до виконання при здійсненні митного оформлення; тарифне і нетарифне регулювання; спеціальні захисні, антидемпінгові і компенсаційні заходи при імпорті товарів; справляння митних платежів; надання митних пільг; митний контроль; правову регламентацію взаємовідносин учасників митних правовідносин у захисті прав і законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності [11].

Таким чином, з огляду на відсутність визначення терміну «принципи формування державної митної політики» пропонуємо його розуміти як: – це сукупність базових положень, ідей та вимог, що: визначають стратегічні напрямки розвитку митної справи в державі; відображають цілі, завдання та пріоритети, які держава ставить перед собою у сфері митного регулювання; є основою для розробки та прийняття нормативно-правових актів в митній сфері.

Порівнюючи «принципи формування державної митної політики» з терміном «принципи реалізації державної митної політики», слід звернути увагу на основних відмінностях, які охарактеризуємо через призму таких критеріїв: 1) фокус (так, принципи формування державної митної політики визначають стратегічні напрямки та цілі, тоді як принципи реалізації державної митної політики визначають практичні методи та інструменти); 2) рівень (так, принципи формування державної митної політики є більш абстрактними та загальними, тоді як принципи реалізації є державної митної політики більш конкретними та практичними); 3) час (так, принципи формування державної митної політики визначають довгострокову стратегію, тоді як принципи реалізації державної митної політики визначають тактику та конкретні дії).

Отже, можна сказати, що принципи формування державної митної політики визначають «що» потрібно робити, а принципи реалізації державної митної політики – «як» це робити.

Щодо класифікації основних засад, С. Іванов пропонує виокремлення дворівневої системи принципів формування митної політики, де перший рівень представлений принципами вироблення моделі митної політики, а другий – принципами нормотворчості, а до переліку принципів формування державної митної політики віднесення принципів: 1) доцільності; 2) виключної юрисдикції України на її митній території; 3) адекватності; 4) законності; 5) збалансованості; 6) передбачуваності; 7) прозорості і гласності; 8) об'єктивності; 9) співробітництва [3, с. 182].

В свою чергу, вважаємо за можливе класифікувати принципи в залежності від того, чи вони використовуються при формуванні, чи при реалізації державної митної політики. Так, до переліку принципів формування державної митної політики видається можливим віднесення: 1) принцип законності, який є фундаментальним і визначає правову основу для всієї державної митної політики, включаючи її формування; 2) принцип економічної доцільності, який визначає стратегічні

цілі державної митної політики, спрямовані на розвиток національної економіки; 3) принцип міжнародного співробітництва, який визначає напрямки міжнародної співпраці у митній сфері, та є важливим для формування державної митної політики; 4) принцип прозорості та відкритості, який на етапі формування визначає вимоги до відкритості процесу розробки політики.

Цілком логічним є те, що принципи державної митної політики знаходять своє відображення в конкретних нормативно-правових актах, митних процедурах та практиці їх застосування. Втім як правило, основні засади не закріплені в одному нормативно-правовому акті. Важливо також зазначити, що принципи державної митної політики можуть бути відображені як в окремих статтях нормативно-правових актів, так і впливати з їх загального змісту.

Так, Конституція України визначає загальні засади державного регулювання, включаючи принципи законності, верховенства права та захисту національних інтересів [5].

Щодо Митного кодексу України, то цей кодифікований акт містить норми, що визначають принципи митного регулювання, митні процедури, права та обов'язки суб'єктів митних відносин [8].

Серед законів можна привести як приклад Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», що містить принципи, які стосуються як формування, так і реалізації державної митної політики, хоча прямо не виділяє їх у зазначеній класифікації. Так, щодо принципів, що впливають на формування митної політики, визначених у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» можна віднести:

1) принцип суверенітету держави у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у праві держави самостійно визначати та здійснювати зовнішньоекономічну політику, в тому числі визначати митні тарифи, встановлювати митні процедури та укладати міжнародні договори у митній сфері;

2) принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, який полягає у гарантуванні суб'єктам зовнішньоеконо-

мічної діяльності права самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, що впливає на формування державної митної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для бізнесу;

3) принцип недискримінації, який полягає у забороні дискримінації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за будь-якими ознаками, що впливає на формування державної митної політики, спрямованої на забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку;

4) принцип захисту національних економічних інтересів, який передбачає можливість застосування заходів захисту національних економічних інтересів, що впливає на формування державної митної політики, спрямованої на захист інтересів вітчизняних виробників.

До переліку принципів, що впливають на реалізацію державної митної політики, про які йдеться у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» віднесемо: 1) принцип законності, згідно якого вимагається, щоб зовнішньоекономічна діяльність здійснювалася відповідно до чинного законодавства України, що є основою для реалізації державної митної політики; 2) принцип ефективності, який полягає у сприянні створенню умов для ефективного здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає ефективної реалізації державної митної політики; 3) принцип прозорості, який передбачає відкритість та доступність інформації про зовнішньоекономічну діяльність, що сприяє прозорій реалізації державної митної політики.

Важливо зазначити, що Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» [14] встановлює загальні засади регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які впливають на формування та реалізацію державної митної політики.

До підзаконних нормативно-правових актів слід віднести постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України та Державної митної служби України, які деталізують порядок застосування норм Митного кодексу України [8] та інших законів у митній сфері. Як приклад приведемо Постанову Кабінету Міністрів України від 3 листопада

2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (далі – Постанова № 996) [13], яка визначає механізми забезпечення участі громадськості у процесах формування та реалізації державної політики. Хоча вона не стосується безпосередньо митної політики, її положення мають загальний характер і можуть бути застосовані до будь-якої сфери державної політики, включаючи митну.

Виходячи з положень Постанови № 996, можна виокремити такі принципи, що стосуються як формування державної митної політики: а) принцип відкритості та прозорості (Постанова № 996 передбачає обов'язковість оприлюднення проектів нормативно-правових актів, що стосуються державної політики, для громадського обговорення, що забезпечує прозорість процесу формування державної митної політики та можливість для громадськості висловити свою думку); б) принцип участі громадськості (Постанова № 996 передбачає різні форми участі громадськості у формуванні державної політики, такі як громадські слухання, консультації з громадськістю, громадська експертиза тощо, що забезпечує можливість для громадськості впливати на формування державної митної політики); в) принцип врахування громадської думки (Постанова № 996 передбачає обов'язковість розгляду та врахування пропозицій та зауважень громадськості при прийнятті рішень щодо державної політики, що забезпечує врахування інтересів громадськості при формуванні державної митної політики). Отже, Постанова № 996 встановлює загальні принципи участі громадськості у формуванні державної політики, які можуть бути застосовані й до митної сфери.

Окрім цього, варто відмітити, що Україна є учасником багатьох міжнародних договорів та конвенцій, що регулюють митні відносини, таких як Кіотська конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур [9] (далі – Кіотська конвенція), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) [4], та інші. Відповідні засади формування державної митної політики можуть впливати й із рекоменда-

цій та рішень Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі та інших міжнародних організацій, що регулюють митні відносини. Як приклад проаналізуємо Кіотську конвенцію [9], яка встановлює стандарти та принципи, що регулюють митні процедури в країнах-учасниках. В даному контексті варто відмітити, що хоча Кіотська конвенція й не містить прямого поділу на принципи формування та реалізації митної політики, її положення впливають на обидва аспекти. Зокрема, серед принципів, що впливають на формування державної митної політики згідно Кіотської конвенції можна привести:

1) принцип гармонізації та стандартизації митних процедур між країнами-учасниками, що впливають на формування державної митної політики, спрямованої на створення єдиних та передбачуваних правил для міжнародної торгівлі;

2) принцип спрощення, який передбачає вимогу про спрощення митних процедур, що впливає на формування державної митної політики, спрямованої на зменшення адміністративного тягаря для бізнесу та прискорення митного оформлення;

3) принцип прозорості та передбачуваності, який передбачає вимогу щодо забезпечення прозорості та передбачуваності митних правил та процедур, що впливає на формування державної митної політики, спрямованої на створення сприятливого інвестиційного клімату.

Отже, Кіотська конвенція відіграє важливу роль у формуванні державної митної політики, сприяючи спрощенню, гармонізації та ефективності митних процедур. В свою чергу принципи в державній митній політиці можуть розглядатись: а) як основа; б) як складова; в) не лише як теоретичні положення, а й практичний інструмент регулювання державної митної сфери. Також можна стверджувати, що система принципів є невід'ємною та важливою складовою державної митної політики. Водночас усі принципи є взаємопов'язаними та повинні застосовуватися у комплексі для забезпечення ефективного функціонування митної системи.

Висновки. Запропоновано визначення терміну «принципи формування державної митної політики», яке слід розуміти

як: – сукупність базових положень, ідей та вимог, що: визначають стратегічні напрямки розвитку митної справи в державі; відображають цілі, завдання та пріоритети, які держава ставить перед собою у сфері митного регулювання; є основою для розробки та прийняття нормативно-правових актів в митній сфері.

Відмічено, що принципи формування державної митної політики визначають «що» потрібно робити, а принципи реалізації державної митної політики – «як» це робити.

Класифіковано принципи в залежності від того, чи вони використовуються при формуванні, чи при реалізації державної митної політики. Віднесено до переліку принципів формування державної митної політики: 1) принцип законності, який є фундаментальним і визначає правову основу для всієї державної митної політики, включаючи її формування; 2) принцип економічної доцільності, який визначає стратегічні цілі державної митної політики, спрямовані на розвиток національної економіки; 3) принцип міжнародного співробітництва, який визначає напрямки міжнародної співпраці у митній сфері, та є важливим для формування державної митної політики; 4) принцип прозорості та відкритості, який на етапі формування визначає вимоги до відкритості процесу розробки політики.

Відмічено, що принципи державної митної політики знаходять своє відображення в конкретних нормативно-правових актах, митних процедурах та практиці їх застосування. Втім як правило, основні засади не закріплені в одному нормативно-правовому акті.

Зроблено висновок, що система принципів є невід'ємною та важливою складовою державної митної політики. Водночас усі принципи є взаємопов'язаними та повинні застосовуватися у комплексі для забезпечення ефективного функціонування митної системи.

Список використаної літератури:

1. Волошин Ю.О. Принцип: в 6 т. / ред. Ю. С.Шемшученко. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. Т. 5. 736 с. 4.
2. Гуцул І.А. Митна політика зарубіжних країн навч. Посіб. Тернопіль. ТНЕУ, 2018. 198 с. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/items/afe2eca7-ed8c-4752-883a-91bcd839fccc/full>
3. Іванов С. Принципи державної митної політики в Україні: поняття, зміст і критерії класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С.179-185.
4. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення: міжнародний документ від 03.03.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Макеєва О. М. Принципи правової комунікації: теоретико-правові аспекти. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. 2018. № 1. С. 48-53.
7. Митна політика. Енциклопедична стаття. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-64698>.
8. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
9. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція): міжнародний документ від 18.05.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text.
10. Пашко П. В. Щодо термінів — митна політика та — митна справа. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Економіка. 2012. № 2. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_7.
11. Погріщук Г.Б., Бей С.О. Формування та реалізація митної політики України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. С. 52-56.
12. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с. 54.
13. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
14. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
15. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF>.

Yaromii I. Principles of forming state customs policy

The article is devoted to the study of the principles of state customs policy formation. The article reveals the essence and significance of the principles for ensuring the effective functioning of state customs affairs. The system of basic principles used in the formation of state customs policy in Ukraine is highlighted. The categories "principles of state customs policy formation" and "principles of state customs policy implementation" are compared, as a result of which differences are identified.

Special attention is paid to the analysis of regulatory legal acts that enshrine the principles of state customs policy formation and their practical application.

Key problems associated with the practical application of the principles of state customs policy formation are highlighted, including: imperfection of legislation, lack of consolidation of the system of principles at the regulatory level, low level of legal awareness and awareness of the relevant authorized entities regarding the basic principles that can be applied during the formation of state customs policy. It is proposed to carry out a systematic regulatory regulation of the principles of forming the state customs policy, to strengthen the development of international cooperation, to implement measures to carry out explanatory work.

The importance of taking into account the system of principles when forming the state customs policy is noted, which is important for ensuring the economic security of Ukraine, filling the State Budget and developing international trade. It is concluded that the effective formation of the state customs policy is an important factor for the economic development of Ukraine and its success depends on compliance with the basic principles.

Key words: *customs authorities, principles, provision, state customs policy, public, system, state customs, subjects, economic security, international cooperation.*